

KAPITTEL 7

Fra mattrygghet til miljøproblem. Datomerkingens historie i Norge

Tanja Plasil

Regionalt senter for fedmeforskning og innovasjon, St Olavs (ObeCe) og Institutt for klinisk og molekylær medisin, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)

Håkon B. Stokland

Avdeling for terrestrisk naturmangfold, Norsk institutt for naturforskning (NINA) og Institutt for tverrfaglige kulturstudier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)

Per Østby

Institutt for tverrfaglige kulturstudier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)

Abstract: This chapter narrates the history behind the date label on food products in Norway. The date label was implemented for several reasons. On the one hand, it provided the necessary product information for consumers while on the other it solved the government's desire for streamlining and controlling products "at a distance". This had become necessary due to substantial changes in the "foodscape" of Norway after WWII that made it harder for consumers to evaluate and judge the freshness of products. Along with a rising awareness of the need for consumer information and the "empowerment of consumers", this led to the legal regulation of the expiration date in the 1970s. After the establishment of the date label as a governmental mechanism, it was integrated and largely taken for granted by both producers and consumers. However, in recent years the date label has once again become the object of political and media attention – this time in the context of food waste, where it is seen as a contributing factor. The history of the date label shows that governmental regulations are not natural and inevitable, but the result

Sitering: Plasil, T., Stokland, H. B. & Østby, P. (2022). Fra mattrygghet til miljøproblem. Datomerkingens historie i Norge. I T. Finstad, S. Kvaal, H. B. Stokland & P. Østby (Red.), *Matens meglere: Kontroll, kvalitet og kunnskap i den industrielle matens tid* (Kap. 7, s. 191–221). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.155.ch7>
Lisens: CC BY-ND 4.0

of labor and negotiation between specific actors with specific interests – and they can have unintended consequences as the context within which they function changes.

Keywords: date label, shelf life, food safety, food quality, food regulation, government technology

Innledning

Etter at datomerking ble etablert som en standard på de aller fleste matvarer i andre halvdel av 1900-tallet, ble denne teknologien for å vurdere holdbarhet lenge tatt for gitt som en integrert del av det å produsere, distribuere, handle og spise mat. I de siste årene har imidlertid denne tilsynelatende nøytrale og anonyme angivelsen av forventet holdbarhet på maten fått mye oppmerksomhet i media, politikk og næringsliv. Dette fordi datomerking har blitt satt i sammenheng med problematikken rundt matsvinn og unødvendig kasting av mat. For eksempel fant rapporten *Matsvinn i Norge* at det ble kastet omtrent 400 000 tonn mat i Norge i 2018, og at «utgått på dato» var en av hovedårsakene til matsvinn i alle ledd av matkjeden.¹ I forlengelsen av denne utviklingen har vi også fått egne uttrykk knyttet til problematikken, som at norske forbrukere har «datoskrekke» og derfor kaster fullt spiselig mat.²

Sammenhengene mellom matsvinn, unødvendig kasting av mat og datomerking er i liten grad beskrevet i vitenskapelig litteratur som tar for seg den norske konteksten.³ Imidlertid finnes det en voksende litteratur på dette temaet internasjonalt.⁴ Vi finner også gode eksempler på studier som beskriver og analyserer reguleringen av matfeltet, forbrukere og varehandelen i Norge i et mer overordnet perspektiv. Både Unni Kjærnes og Iselin Theien diskuterer forbruk og regulering med vekt på forbrukerorganisasjonene og myndighetenes rolle i et temahefte for *Tidsskrift for*

1 Stensgård, Prestrud, Hanssen & Callewaert 2019.

2 NTB 2018.

3 Kapitlet bygger delvis på avhandlingen *From Food Regulation to Environmental Challenge: The Construction, Practice and Consequences of Date Labelling in Norway* (Plasil 2020).

4 Aschemann-Witzel, De Hooge, Amani, Bech-Larsen & Oostindjer 2015; Bilchfeldt, Mikkelsen & Gram 2015; Tsiros & Heilman 2005.

samfunnsforskning fra 2011.⁵ Randi Lavik og Ragnhild Brusdal skriver om varehandelens utvikling i sin bok fra 2003.⁶ Det samme gjør Christine Myrvang, Lars Thue og Espen Ekberg i *Mellommannen. Joh. Johannson og kampen om dagligvaremarkedet 1866–2016* om grossistvirksomheten som ledet frem til etableringen av Norgesgruppen.⁷

Vi finner imidlertid få, om noen, arbeider som beskriver de historiske forhandlingene og samfunnsmessige drivkreftene som ledet frem til etableringen av datomerking i Norge på slutten av 1960-tallet. I dette kapitlet skal vi beskrive og analysere de samfunnsmessige endringene som ledet frem til etableringen av et lovverk for datomerkingen. Med det vil vi vise at dette er en styringsteknologi som ble laget for å løse helt andre utfordringer, i en annen kontekst, enn de vi har i dag. Dermed kan vi også se at forvaltningsverktøy som datomerkingen er konstruerte og politiske – i den forstand at de ikke er naturlige, nøytrale eller uomgjengelige, men er resultater av innsats og forhandlinger fra bestemte aktører med bestemte interesser – og at de kan få uintenderte konsekvenser etter hvert som konteksten de fungerer i endres.⁸

Historien bak datomerkingen i Norge som blir lagt frem i dette kapitlet er basert på ulike kilder. Forarbeidene og forhandlingene rundt lovverket og stortingsdokumenter gir gode innblikk i hvilke saker og konfliktlinjer som preget den politiske debatten. Videre er mediadiaklipp, innlegg og artikler fra samtidens publikasjoner viktige bidrag for å forstå stemningen i ordskiftet og det mangfold av behov som skulle møtes. Vi har også foretatt flere intervjuer⁹ med personer som var eller ble en del av reguleringsapparatet som forvaltet disse styringsteknologiene.

Først skal vi se litt nærmere på hva en styringsteknologi er og det teoretiske rammeverket rundt dette begrepet, før vi går videre til å skissere den lengre og mer generelle utviklingen av matmerking. Deretter vil vi gå dypere inn i den norske konteksten etter andre verdenskrig og de spesifikke sosiale og politiske prosessene som førte frem til etableringen av

---

5 Kjærnes, Harvey & Warde 2007; Theien 2011.

6 Lavik & Brusdal 2003.

7 Thue, Ekberg & Myrvang 2016.

8 Busch 2013; Lampland & Star 2009.

9 Alle intervjudata ble anonymisert. I fotnoter finnes derfor bare institusjon og intervjudato.

datomerking som en standard for matvarer i Norge. Til slutt trekker vi noen linjer frem til i dag, hvor datomerking har blitt satt i sammenheng med matsvinn og miljøproblematikk.

Datomerking som en styringsteknologi

I kapittel 2 beskrev vi en oppdeling i den harde og myke makten. Iselin Theien skriver om regulering i spennet mellom to dimensjoner: nødvendighet og moral, og privat og offentlig regulering. Videre viser hun til at regulering kan forstås som statlige pålegg eller mer uformelle og organisatoriske pålegg.¹⁰ I vårt tilfelle handler det om fremveksten av styringsteknologier; politiske mekanismer som automatiserte og effektiviserte samhandlingen mellom private og offentlige aktører, og plasserte seg mellom disse dimisjonene som en form for ikke-menneskelige meglere.

Miller og Rose hevder at styring, både statlig og i andre former, ikke bare dreier seg om de brede politiske rammene og de konkrete politiske beslutningene vi kanskje vanligvis tenker på som politisk styring.¹¹ Tvert imot argumenterer de for at dagligdagse, ofte tilsynelatende ubetydelige og anonyme mekanismer må forstås som minst like viktige former for politisk styring. Tilsvarende argumenter har blitt fremført av flere forskere knyttet til fagfeltene vitenskaps- og teknologistudier og *governmentality studies*.¹² Teknologier for standardisering og merking, og nettopp datomerking, er gode eksempler på det vi kan kalle styringsteknologier.¹³ I bredere forstand kan vi forstå styring som en samling av styringsteknologier som «oversetter» politiske ideer og planer til praktiske endringer i materialitet og dagligliv, og hvor «vanlige objekter og teknologier er laget for å tale for politikk».¹⁴

Med utgangspunkt i dette kan vi si at politisk styring involverer både sosiale, kulturelle, økonomiske, materielle og teknologiske aspekter. Gjennom styringsteknologier påvirker politiske ambisjoner og ideer

---

10 Theien 2011.

11 Miller & Rose 2008.

12 Se for eksempel: Asdal 2011; Barry 2001; Dean 2010; Porter 1995; Stokland 2020.

13 Miller & Rose 2008.

14 Woolgar & Neyland 2013 [vår oversettelse].

livene til enkeltpersoner, grupper og organisasjoner.¹⁵ Samtidig påvirker politiske, sosiale, kulturelle, økonomiske og teknologiske aspekter den bestemte utformingen av styringen. Slik sett kan vi si at styringsteknologier samproduseres av politiske aktører og dem som påvirkes av styringen – i tillegg til andre faktorer som teknologiske og materielle muligheter og begrensninger, bredere økonomiske og politiske strukturer, kulturelle og sosiale forståelser og samhandlingsmønstre og mer.¹⁶ Dermed blir også motstand mot styring noe som kan påvirke hvordan styringsteknologiene utformes og fungerer i praksis.¹⁷ I det følgende skal vi se hvordan utformingen og etableringen av datomerking som en styringsteknologi omhandlet både politikk, økonomi, kultur, sosiale forhold og teknologi. Vi skal også se hvordan aktører med ulike politiske ideer og interesser påvirket denne prosessen på forskjellige måter, innenfor den historiske konteksten som utgjorde matpolitikk i norsk etterkrigstid.

Matmerkingens aner

Forskriften om merking av forbruksvarer fra 1975 som regulerte en allmenn datomerking for første gang, er basert på *lov om merking av forbruksvarer* fra 24. mai 1968. Loven kan betraktes som resultatet av en lang utviklingsrekke, hvor flere av forholdene hadde sitt utspring langt tilbake. I andre halvdel av 1800-tallet ble hygiene og helse noe som statsmakten i økende grad tok ansvaret for. Den britiske hygienebevegelsen fikk norske etterfølgere, og sunnhetsloven fra 1860 var et eksempel på det. Loven påla byer og tettsteder å opprette lokale sunnhetskommisjoner. Kommisjonene fikk vide fullmakter og skulle sørge for at den allmenne hygiene eller folkehelse i ansvarsområdet ble sikret.¹⁸ Mortensen hevder at loven ble et «viktig fundament for den medisinske lovgivningen i Norge frem til i dag».¹⁹ Loven kan videre relateres til at vitenskapen på 1800-tallet gjennomgikk store endringer. Innen medisinen gikk en fra

---

15 Miller & Rose 2008: 55.

16 Asdal & Jacobsen 2009.

17 Asdal 2011.

18 Sunnhetsloven 1860: § 3.

19 Mortensen 1992: 10.

miasmatiske til bakteriologiske forståelsesmåter. Undervisning i hygiene, nye metoder og apparater som mikroskopet, kloroform og desinfisering bidro til en generell heving av landets helsemessige utvikling.²⁰

Loven var ikke et frittstående tiltak, men inngikk i de omfattende samfunnsendringer det norske samfunnet gjennomgikk. Etter 1850 skjer det en allmenn sentralisering og urbanisering. Etter innføringen av formannskapsloven i 1837 fattet byenes administrasjoner flere tiltak som kunne bedre folks allmennstatus, og var også villige til å strekke seg lenger for å etablere slike tiltak. Eksempler på slike var kontroll av matvarer, bedre drikkevanntilførsel og ytterligere forbedringer av byenes sanitære situasjon. Sosiale bevegelser var viktig for sunnhetsloven, men sentrale aktører innen landbruket og norsk industri drev frem den neste.

Mens Sunnhetskommisjonen var opptatt av folks helse, ble næringsmiddeloven fra 1933 en lov som var opptatt av produkter og produksjon.²¹ Etter århundreskiftet var handelen blitt større både innenlands og mellom landene. Matkontroll var lite etablert og vanskelig. Mange produkter var hermetisert eller emballert slik det var vanskelig å kontrollere innholdet. Risikoen for forfalskning, smitte og forgiftninger var større. Gjennom internasjonale møter ble det forsøkt å finne tiltak som kunne bedre kontrollen. Theien synliggjør, på samme måte som andre kapitler i denne boken, hvordan internasjonale forbrukerorganisasjoner og politiske tiltak som f.eks. Marshallhjelpen påvirket de nordiske landene.²²

I næringslovens første strofe manes det til kamp mot svindel og forfalskning: «uredelig eller uærlig handel med nærings- og nytelsesmidler» (§ 1). Frem til midten av 1800-tallet hadde det vært *caveat emptor* (kjøperen handler på egen risiko). Senere ble mer av ansvaret lagt over på produsentene.²³ Dermed var det også behov til en lovgiving som berørte «moral og økonomi». Denne loven fra 1933 ble ikke i det vesentlige endret før i 1983, og fremsto som malen for mange reguleringer av produkter i årene som fulgte.

---

20 Grande 2004.

21 Vedtatt i 1933 og innført juli 1935.

22 Theien 2011.

23 Atkins 2016; Næringsmiddeloven 1933: § 2.

At noen også kobler folks helse og produsentenes ansvar kan en se av *Alminnelige forskrifter om tilvirkning og omsetning av næringsmidler* fra 1935. Denne reguleringen knyttet ideer om matens sikkerhet og hygiene (fra sunnhetsloven) til ideer om moral og økonomi (fra næringsmiddel-loven) for å «å forebygge helseskade fra næringsmidler og sikre hygi-eniske forhold omkring omsetning og tilvirkning». Reguleringen omfattet instruksjoner om konserveringsmidler, produksjonssted og utstyr, men også om merking og hygiene.²⁴ Forskriften spesifiserte næringsmiddel-lovens krav til «å forebygge uriktige forestillinger om varenes opprin-nelse, beskaffenhet, art, mengde, sammensetning, eller andre forhold som har betydning for folkehelsen».²⁵

Alminnelige forskrifter om tilvirkning og omsetning av næringsmidler inneholdt også regler om datomerking. Disse var ennå ikke generelle eller omfattende og vedrørte bare det som omtaltes som «siste forbruksdag» av lett bedervelige matvarer. Kvalitet påvirket av produktets alder var ennå ikke et juridisk tema, langt mindre et styringsredskap myndighe-tene kunne bruke til å føre politikken gjennom. Her skiller den norske utviklingen seg fra f.eks. den britiske, der lover om matkvalitet kom før lover om mattrygghet.²⁶ Før datomerking kunne tre frem som noe som var ønsket av forbrukerne og dermed bli et politisk tema måtte det utføres et større konstruksjonsarbeid. Det vi ser er at endringene i norske mat- vaner og i produksjon og omsetning av mat ble ledsaget av en forandring i forbrukerens innsyn, rettigheter og innflytelse. Konstruksjonsarbeidet handlet ikke bare om maten, men om at landet både fikk en styringsvillig politisk ledelse som spilte på lag med – og noen ganger tok over – mellomkrigstidens sterke forbrukerorganisasjoner.²⁷ Det som kanskje ofte glemmes, er de teknologiske og praktiske endringene matproduksjon og forbruk gjennomgikk. De neste to avsnittene handler om hvilke for- andringer som ble avgjørende for at regjeringen nå anså at informasjon om alder av mat var en sak som måtte løses.

24 Alminnelige forskrifter om tilvirkning og omsetning av næringsmidler i mai 1935.

25 Alminnelige forskrifter om tilvirkning og omsetning av næringsmidler i mai 1935.

26 Milne 2013: 84–101.

27 Theien 2011.

Fremveksten av forbrukersamfunnet

Forbrukersamfunnet er et sammensatt og mye beskrevet fenomen og begrep. En side ved det som behandles i dette kapitlet er denne aktørgrup- pens ulike roller som opplyste og mindre opplyste, forførte eller autonome aktører. En annen er varehandelens betydelige endringer i etterkrigs- tiden. I *Varehandelens utvikling* gir Randi Lavik og Ragnhild Brusdal et godt innblikk i det som skjedde. De viser den omfattende økningen i forbruket mellom opphevelsen av de fleste rasjoneringene etter 1952 og frem til slutten av 1970-tallet. Det falt sammen med endringene i måtene handelen var organisert på, etableringen av de store kjøpesentrene og en forskyving fra nødvendighet til det som tidligere ble kalt luksus.²⁸

I februar 1967 kunne en lese i *Forbrukerrapporten*:

Industrien overtar stadig mer av arbeidet i kjøkkenet. I fryseboksene og kjøle- diskene hos kjøpmannen finner vi ikke bare frossenfisk og ost og smør – vi kan faktisk plukke med oss i små og store porsjonspakninger alle ingrediensene til en ferdig middag ... Vi nøler gjerne litt foran hver ny og ukjent vare, og mange lengter kanskje tilbake til gamle dagers kolonialbutikk, der vi daglig kunne kon- ferere med innehaveren om prisen på osten og smaken på pølsa ... Imidlertid er vi klare over at kvaliteten på disse ferdigpakkede matvarene svært ofte er avhengig hvor lang tid det er gått siden pakkingen fordi de ikke er hermetisert eller sterilisert.²⁹

Sitatet gir et innblikk i 1960-tallets forbrukersamfunn i kondensert form. Det forteller også om hvordan matvarene nå ble solgt, og at det hadde endret seg etter krigen. Mat ble ikke nødvendigvis delt opp og pakket inn i butikken. Nå var mange av produktene ferdigpakket fra fabrikken, og ofte ble de levert som frossenmat. Både butikker og handel var helt forandret fra da næringsmiddeloven ble vedtatt i 1933. Ny emballering og omsetningsmåter er bare en del av de transformasjonene som produks- jon, distribusjon og omsetning av mat hadde gjennomgått mellom 1933 og 1967.³⁰ I boka *Mellommannen*, som vi refererte i innledningen, får vi

---

28 Lavik & Brusdal 2003.

29 Loe 1967: 6.

30 Gjerdåker 2002.

ikke bare et godt innblikk i den betydelige endringen i handelen, men også den grossistvirksomheten som butikkene og butikkseptrene etter hvert ble så avhengige av og bundet til.³¹

Ikke bare var næringsliv og handel forandret; også staten hadde tiltatt seg en ny og viktig rolle. I den sosialdemokratiske æra hadde statsapparatet det overordnede ansvaret og oppsynet med den sosiale og økonomiske utviklingen i landet. I samarbeid med industri og primærnæringer var det bygd opp et system som regulerte samhandlingen mellom næringsliv og statsmakten. Dette systemet hadde stort fokus på industrialisering, økonomisk vekst og levestandard. Det betydde også en gradvis omfordeling av goder, flere arbeidsplasser og økt sosial stabilitet.³² Det ideologiske tankegodset var basert på en forståelse av at den vitenskapsbaserte rasjonelle kunnskapen skulle styre planer og politikk. En konsekvens av det var at både planer og politikk noen ganger hadde en teknokratisk bias. 1960-tallet var den vitenskapsbaserte sakkunnskapens og positivismens gullalder.³³

Flommen av varer og nye produkter hadde ikke vært der da Norge ble fritt i 1945. De første etterkrigsårene var preget av stor mangel på mange varer, og det som fantes, var underlagt strenge reguleringer. Arbeiderpartiregjeringen vektla at landets begrensede valutaeserver skulle brukes til nødvendige matvarer, råvarer og produksjonsmateriell til industrien. Et eksempel på det var rasjonering av forbruksprodukter, hvor alt som var unødvendig eller ble definert som luksus, ble rasjonert. Det mest dramatiske utslagene av politikken forsvant etter 1952.³⁴

Begrensninger og restriksjoner ble etter hvert avløst av tilgang på spennende og ukjente produkter. Gjennom importen kunne frukt og grønnsaker nå være tilgjengelig også utenom den korte, norske sesongen.³⁵ Siden flere av disse var ukjente, var de vanskelige å identifisere, bedømme og bruke på korrekt måte. Den økende importen hang ikke minst sammen

---

31 Thue et al. 2016.

32 Bull 1990.

33 Myrvang et al. 2004
Lange 1998; Theien 2011: 533.

34 Notaker 1993; Myrvang et al. 2004.

35 Lange 1998.

med at Norge ble medlem i internasjonale (handels-)organisasjoner som OEEC (OECD siden 1960) og EFTA.

Forskrifter som før hadde bremsset den mellomstatlige handelen ble opphevet, for eksempel en forskrift om at bedrifter ikke fikk lov til å operere i flere ulike markedssegmenter. Dette førte til en gryende suksess for supermarkeder, som noen steder erstattet de små og spesialiserte butikene. I 1952 var det bare 129 selvbetjeningsbutikker – men tallene økte jevnt, og i 1975 ble 90 prosent av all mathandel foretatt i supermarkeder.³⁶ Per Ivar Olsen er blant dem som hevder at «supermarkedenes revolusjon med åpenbare paralleller i hele den vestlige verden har radikalt forandret hverdagen for både matprodusenter og forbrukere».³⁷

Forbrukere på villstrå

Der hvor den lokale kjøpmannen tidligere hadde solgt lokale produkter som var kjent og synlige på disken, førte den pågående industrialiseringen og globaliseringen av matproduksjon til en fremmedgjøring av produktene som forbrukerne brukte. En artikkel i *Forbrukerrapporten* fra 1971 beskrev hvordan forbrukerne ikke lenger kunne få råd fra lokale butikkinnehavere, men måtte finne sin egen vei langs upersonlige rader i supermarkedet.³⁸ Norske forbrukere ble i stadig større grad møtt med ikke bare nye produkter fra fjerne steder, men også nye produktformer.

Disse hadde ofte fremmed utseende, ukjent emballasje og nye metoder for konservering. På grunn av denne industrialiseringen, standardiseringen og globaliseringen var produktene selv blitt distanserte og «usynlige». Et eksempel på produktenes endringer gjelder frysing av mat: Mens private fryser var en sjeldenhet på 1950-tallet, hadde 37 prosent av husholdninger en fryser i 1967, og antallet økte til over 70 prosent på 70-tallet.³⁹ På den ene siden førte de nye konserveringsmetodene til at livet ble enklere for familiene, men på den andre siden fjernet disse nye emballerings- og konserveringsmetodene også mulighetene til å bedømme kvaliteten og

---

³⁶ Bull 1990.

³⁷ Olsen 2010: 8.

³⁸ Hansen 1971: 18.

³⁹ Finstad 2013.

ferskheten på butikkenes matvareprodukter. Avstanden mellom «jord/fjord og bord» ble større.⁴⁰ Dette handlet ikke bare om geografisk avstand (globalisering, import), men også når det kom til andre aspekter (bearbeidede, konserverte og pakkede produkter som ble solgt i supermarkeder) som påvirket forbrukernes evne til å ta veloverveide beslutninger om sikkerheten og kvaliteten på maten. Det var, som før, en generell mistro til at forbrukere valgte riktig.

Ekspertise fikk forrang fremfor erfaring, og målinger tok over for «subjektiv» mening og samhandling.⁴¹ Som sagt før er mat flyktig og forgjengelig, og det betyr at matens kvalitet og spisbarhet forverres over tid. For å bedømme ferdigpakket mat, som innebar at man ikke kunne røre eller lukte på produktet før man kjøpte, ble det uttrykt behov for en standardisert holdbarhet som kunne formidle til forbrukeren om kvaliteten var god. Samtidig steg det frem en ny selvbevissthet blant forbrukerne, og flere begynte å legge vekt på kravet om kvalitet for pengene. Dette var en annen faktor som ledet mot innføringen av nye lover for merking og regulering.

Husmødre, forbrukerorganisasjoner og politikere

Etter andre verdenskrig skjedde det ikke bare store endringer i produksjonen og salget av mat, perioden var også preget av forandringer – både i myndighetenes syn på forbruk og forbrukere, og forandringer i forbrukernes roller og atferd. Christine Myrvang omtaler tiden rundt 1960 som «et vannskille i forbrukernes roller» med stadig økende forbrukerrettigheter. Først og fremst økte forbruket i seg selv. I Norge, som ennå var et relativt fattig land, ble det private forbruket nesten tredoblet på 1950- og 1960-tallet.⁴²

Dette skjedde samtidig med at husholdningene brukte prosentvis mindre av inntekten til mat enn før. Siden varehandelen økte, betydde

---

40 Zachmann & Østby 2011.

41 Porter 1995.

42 Gjerdåker 2002.

det at mat ble relativt rimeligere i innkjøp. I 1947 brukte en gjennomsnittlig familie to tredjedeler av husholdningsbudsjettet på mat. På 1960-tallet sank dette til 35–40 prosent (mot litt over 10 prosent i dag).⁴³ Myrvang skriver at husmødrene ble drivkraften bak den nye forbrukskulturen som utviklet seg: «Kvinner med hjerte og hjerne for husstell var viktige aktører i det å artikulere nye behov og implementere nye vaner i hjemmet generelt, og på kjøkkenet spesielt.»⁴⁴ Et godt eksempel på hvordan husmødrenes liv og oppgaver endret seg, kan også leses ut av Terje Finstads avhandling om fryseteknologiens integrering i det norske hverdagslivet.⁴⁵

Husmødrene var en helt avgjørende aktørgruppe, men kanskje ble de initiativer som statlige aktører utførte på vegne av dem, vel så viktige. Som en tidlig indikasjon på bevegelsen mot datomerking, og ikke minst hvilken tiltro mange hadde til at kvinnene kunne klare dette alene, kan man lese ut av dette OEEC-dokumentet fra tidlig på 1950-tallet:

Forbrukerne er stort sett amatører når det gjelder å bedømme kvaliteter, og ... har krav på beskyttelse og veiledning for å sikre at konkurransen mellom produsenter og handlende resulterer i en viss sammenheng mellom pris og kvalitet, og at en ikke benytter seg av forbrukernes uvidenhet.⁴⁶

For å unngå at forbrukerne generelt og husmødrene spesielt ble lurt eller svindlet, ble det utover 1950-tallet etablert eller styrket offentlige og halv-offentlige institusjoner med ansvar for forbrukersaker.

Denne typen virksomhet var alt i gang. Som et samarbeid mellom kvinnebevegelsen, husmororganisasjonene og Arbeiderpartiet var det igangsatt tiltak og etablert institusjoner som skulle lette husmødrenes arbeid. Forbrukersaker ble en naturlig del og forlengelse av dette arbeidet. Det startet før krigen. I 1939 var Statens forsøksvirksomhet i husstell i etablert. Året etter ble Statens opplysningskontor for husstell igangsatt. Ambisjonene om å utdanne og skolere landets husmødre fortsatte med økt styrke etter frigjøringen. I 1952 oppnevnte

---

43 Lange 1998.

44 Myrvang 2009: 155.

45 Finstad 2011.

46 Jefferys, Hausberger & Lindblad 1954 [vår oversettelse].

Sosialdepartementet et utvalg som leverte sin innstilling året etter. Der ble det foreslått tre alternative organisasjonsformer: et privat forbrukerråd, et forbrukerråd under sentraladministrasjonen, eller et frittstående råd med offentlig finansiering. Etter Stortingets behandling ble resultatet et offentlig finansiert, frittstående forbrukerråd som skulle ledes av et sekretariat.⁴⁷

I 1953 startet Forbrukerrådet arbeidet, som innebar å gi myndighetene råd på vegne av forbrukerne, som det het. Målsetningen for forbrukerrådet var ikke bare å ta seg av forbrukerinteresser og gi råd til statlige aktører, men det ble også drevet et kontinuerlig arbeid med forskning, forbrukerinformasjon, forbedring av produktstandarder og merking av produkter.⁴⁸ For å oppnå sistnevnte ble Hovedkomiteen for varedeklarasjoner og kvalitetsmerking (Varefaktakomiteen) etablert. Dette arbeidet var utfordrende for de som drev det, og forteller samtidig noe om kvinners posisjon på 1950-tallet.

Rådet illustrerer hvordan husmødrene ofte opptrer som representanter for forbrukerne, mer enn at husmødrenes stemmer kommer direkte til uttrykk. Myndighetenes ambisjoner om å styrke familienes posisjon og betydning ble ytterligere styrket da Departementet for familie- og forbrukersaker ble etablert i 1956. Parallelt med disse etableringene foregikk det et betydelig forsknings- og utredningsarbeid som dreide seg om husstell og husholdningssaker. Både departementet og rådet ble ofte latterliggjort og fremstilt som «foreninger for husmødre»,⁴⁹ og VG kalte Forbrukerdepartementet (i en periode Forbrukersakerdepartementet) «det mest overflødige av alle departementer».⁵⁰ Samtidig var kvaliteten og kvalitetsforventninger til mange matprodukter fremdeles lav: «Jeg har snakket med en eldre inspektør i Mattilsynet, ikke sant, og hun sa at liksom i riktig gamle dager så var jo det et problem, for eksempel kjøtt, de solgte sure produkter, altså produkter som ikke burde vært solgt».⁵¹

47 <https://www.nsd.no/polsys/data/forvaltning/enhet/7824/endringshistorie>.

48 <https://www.forbrukerradet.no/>; <http://www.nsd.uib.no/polsys/data/forvaltning/enhet/15000>.

49 Intervju med Mattilsynet, oktober 2017 (Se note 8 ovenfor.); *Verdens Gang* 1965.

50 *Verdens Gang* 1965.

51 Intervju med Mattilsynet, juli 2016 (Se note 8 ovenfor.).

For å endre dette, og for å skape bevissthet om forbrukernes behov og rettigheter, startet Forbrukerrådet et eget tidsskrift i 1958. *Forbrukerrapporten* hadde som mål å støtte, informere og «utdanne» forbrukerne. Bladet fikk et bredt nedslagsfelt og ble lest i svært mange husholdninger. I 1965 hadde tidsskriftet hele 145 000 abonnenter. Artiklene i magasinet hadde overskrifter som «Dyktige forbrukere – en vei til høyere levestandard» (mai 1958), «Tenk før du handler» (desember 1958) og «Prisbevisste forbrukere – et nødvendig ledd i priskonkurransen» (mai 1958).

Forbrukerne ble rådet til å bruke pengene sine bevisst og forsiktig, og til å være klar over rettighetene sine. En artikkel tydeliggjorde situasjonen:

Vi ønsker forbrukere som kjenner sine rettigheter og forpliktelser – forbrukere som skaffer seg oversikt over vareutvalget – forbrukere som har orden på sin økonomi. Kort sagt: Dyktige forbrukere som tenker for de handler.⁵²

Det vi ser her er et generelt skifte i holdningen til kvaliteten på produktene i butikken og endringer i forbrukernes behov. Videre grodde det frem en voksende bevissthet når det gjaldt forbrukerrettigheter. Husmødrene var nå blitt forbrukere; departementer og organisasjoner beskyttet rettighetene deres. Selv om forbrukerne ikke «marsjerte» for å bli opplyst om holdbarhet og kvalitet på matprodukter, så ble politikerne stadig mer bevisst om forbrukernes behov og interessere i temaet.⁵³

På 1950-tallet var tiden moden for å begynne å jobbe med en ny lov som skulle informere forbrukerne om kvaliteten og sikkerheten (blant annet) av maten de skulle kjøpe og etterpå spise. Det var tydelig et behov for å få informasjon om mat forbrukerne kunne ikke bedømme selv på grunn av industriell produksjon, import, forpakning og upersonlig distribusjon via supermarkeder. Det var også en institusjonell og politisk styrking av forbrukeres rettigheter, sammen med en voksende bevissthet på at forbrukerne hadde et krav på og rett til kvalitet for pengene. Etter en kort oversikt over aktører bak loven skal vi beskrive den lange juridiske veien datomerkingen trengte for å bli standardisert og regulert.

⁵² Forbrukerrapporten 1958.

⁵³ Intervju Mattilsynet, oktober 2017 (Se note 8 ovenfor.).

Figur 7.1. Informasjon om hvordan et friskt egg skal se ut. Fra Forbrukerrapporten 1964, før loven om datomerking ble vedtatt. (Forbrukerrapporten Nr. 8, 1964, Nasjonalbiblioteket. Offentlig eiendom.)

Et internasjonalt initiativ

På 1950-tallet begynte politikerne å se nødvendigheten av å informere forbrukerne bedre om matkvaliteten. Produktinformasjon og merking ble sett som nøkkelen til forbrukernes valgmuligheter og trygghet, fordi

«merking er en mekanisme for å fremme politiske mål og/eller å adressere spesifikke forbrukerinteresser og bekymringer».⁵⁴ Produktmerking gir ikke bare nødvendig kunnskap for å foreta valg, men kan også øke forbrukernes tillit både til produktene og til regjeringen som beskytter forbrukernes rettigheter.⁵⁵

Et tidlig eksempel på sammenhengen mellom forbruksendringer, forbrukerorganisasjonenes aktivitet og statens stadig viktigere rolle i sammenheng med forbrukeransvar, var arbeidet med varedeklarasjoner, eller varefakta, som noen kalte det. I 1954 ble Varefaktakomiteen oppnevnt med Sverige som forbilde og Bergljot W. Qviller som leder. Uten store ressurser, men med assistanse fra svenske kolleger som var betydelig bedre finansielt støttet, ble det lagt ned et betydelig arbeid for å utarbeide en metodikk for å lage gode deklarasjoner og målemetoder for varehandelens produkter. Internasjonalt foregikk det et betydelig arbeid med det samme gjennom Nordisk Metodikkomite og International Labelling Committee. Dette arbeidet med etablering av målemetoder og standarder peker frem mot etableringen av datomerking som kom senere. Disse gruppenes aktiviteter, i grenselandet mellom vitenskap og byråkrati, er en også en del av det «arbeidet» som måtte til for å lage tidens styringsteknologier.⁵⁶

Markedets behov for standardiserte produkter og internasjonale avtaler for å øke forbrukernes tillit til produktene var også viktig. Over nevnte vi International Labelling Committee, og en kanskje like viktig og betydningsfull pådriver for det norske arbeidet med varefakta og datomerking var Codex Alimentarius-kommisjonen fra 1963. I målsetningen for kommisjonens virksomhet sto det:

Internasjonale matstandarder, retningslinjer og regler for god praksis bidrar til sikkerhet, kvalitet og rettferdighet i den internasjonale mathandelen. Forbrukerne kan stole på tryggheten og kvaliteten av matvarene de kjøper, og importører kan stole på at maten de bestilte vil være i samsvar med forventet spesifikasjonene.⁵⁷

54 Einsiedel 2002: 210.

55 Einsiedel 2002: 216; Kjaænes, Harvey & Warde 2007.

56 Statens ernæringsråd 1970.

57 <http://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/about-codex/en/> [vår oversettelse].

Codex-kommisjonen utviklet internasjonale matstandarder som må godkjennes individuelt av hver enkelt stat (før de blir lovfestet). Hensikten var tosidig: å beskytte forbrukerne mot helserisiko, og å harmonisere standarder for å lette internasjonal handel.⁵⁸ Med en stadig voksende integrasjon av den internasjonale handelen i avtaler og organisasjoner som Codex Alimentarius, EFTA og OECD møtte myndighetene ikke bare nasjonale krav om regulering av norsk mat, men også utfordringer fra det internasjonale markedet.

Som beskrevet over fantes det allerede lover gjeldende mattrygghet i Norge som ideer omtrent hygiene og produsentens ansvar stolte på. Det fantes altså et juridisk grunnlag som man kunne bygge på; nå trengtes det politiske aktører som ta fatt på dette arbeidet. På den ene siden var det Forbrukerrådet og Arbeiderpartiet (Ap) som så på seg selv som talsmenn for forbrukerrettigheter og ville ha vidtrekkende forskrifter for ikke bare merking, men også markedsføring osv. Ifølge Guri Johannessen (Ap) måtte forbrukernes interesser stå sentralt i nye lover og regler.⁵⁹ På den andre siden av det politiske spektrum fant man industri og næringsliv med støtte av de mer borgerlige partiene. Merking av mat generelt og datomerking spesielt, måtte finne veien mellom disse to blokkene.

Datomerkingens tunge veg

I 1957 ble det nedsatt et utvalg som skulle arbeide med en *Innstilling om kvalitetskontroll og bestemmelser for forbruksvarer*. Utvalget ble ledet av Ragnar Christiansen (Ap), og besto av medlemmer fra Sosialdepartementet, Industridepartementet, Fiskeri- og landbruksdepartementet, Familie- og forbrukersakerdepartementet pluss Forbrukerrådet. I løpet av kort tid ble gjeldende kvalitets- og merkelover gjennomgått og revidert.

---

58 Stortinget godkjente enstemmig å være en del av Codex Alimentarius-avtalene og -standardene 6. mai 1975. Norge ble vertsland for kommisjonen som arbeidet med fisk og fiskeprodukter. Bare seks uker senere satte regjeringen for matmerking på plass. Vi kommer til denne forskriften litt senere i kapitlet.

59 Stortingsforhandlinger 1968: 308.

I 1961 tok Husmorforbundet opp spørsmålet om varedeklarasjoner. I et brev til Hovedkomiteen for varedeklarasjoner pekte de på industriens økende ansvar for folkehelsen i takt med det økende forbruket av halv- og helfabrikata. I *Husmorbladet*, som refererte denne henvendelsen, ble det med den betydelige økningen av fabrikklagde matvarer avgjørende at forbrukerne fikk tilstrekkelig informasjon. Det positive med denne typen matvarer var at husmoren fikk mer fritid. Utfordringen var at produsentene ga lite eller ufullstendig informasjon om produktene. Det gjorde handelen uoversiktlig, og derfor utfordrende.⁶⁰ Dermed ble det ansett nødvendig med bedre merking.

I 1963 kom utvalgets flertall frem til at det var behov for en generell lov for kvalitetskontroll og merking med tilhørende forskrifter: «Formålet med denne lov er å legge forholdene best mulig til rette for forbrukerne ved deres bedømmelse og valg av forbruksvarer samt å sikre at varene er egnet til å tilfredsstille de behov de er framstillet for å dekke.»⁶¹ Lovforslaget skulle videre innbefatte merking, reklame, garanti og serviceordninger, samt legge grunnlaget for nye forskrifter om merking, kvalitet, produksjon, emballasje, transportteknologi osv. Et mindretall i komiteen ville ha mindre krevende pålegg. Årsaken til denne motstanden fra mindretallet var at industrien var redd for at disse bestemmelsene kunne lede til diskriminering og hemme den norske produksjonens konkurranse med utlandet.

Komiteens innstilling ble overlevert Departementet for familie- og forbrukssaker. Mens departementet behandlet komiteens innstilling, tok en borgerlig koalisjon over regjeringsmakten.⁶² Mens den første borgerlige regjeringperioden ble en kortvarig parentes, satt koalisjonen under Per Borten fra 1965 til 1971 og fikk i denne perioden betydelig innflytelse på utformingen av en rekke reformer. Den nye regjeringen ledet av Per Borten og støttet av Høyre, Senterpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti tok utgangspunkt i utvalgets mindretallsforslag. Dette var en langt mindre streng regulering av kvalitet (kontroll) og merking.

---

60 *Husmorbladet* 31.08.1963.

61 Departementet for familie- og forbrukssaker 1967: 5.

62 Lange 1998.

Odelstingsproposisjon nr. 61 (1966–67) ble fremmet av regjeringen Borten i 1966, og i innledningen fastslo talsmannen følgende:

Departementet finner for sin del at det ikke synes å være særlig behov for å innføre en generell plikt til merking. ... Et system av denne art må antas å være lite praktisk også fordi en vanskelig kan påby en merking som ikke er vanlig hos våre handelspartnere.⁶³

Regjeringen fulgte komiteens mindretall og grunnga det med hensynet til handelen med utlandet.

Forbrukerhensyn ble balansert på følgende måte:

Departementet legger ellers vekt på at forbrukerne prinsipielt har berettiget krav på en grunnleggende informasjon om enhver forbruksvare. Departementet er på denne bakgrunn kommet til at det bør foreslås en lov om merking av forbruksvarer, hvor det i loven trekkes opp en ramme for de opplysninger som forbruksvarer kan kreves merket med, og at det så overlates til Kongen til enhver tid å bestemme hvilke varer som skal merkes med.⁶⁴

Det var med andre ord en fullmaktslov som ga den til enhver tid sittende regjering muligheten til å bestemme hvilke produkter loven skulle gjelde for.⁶⁵

Nå var den foreslåtte loven endret fra en kvalitetslov, inkludert kvalitetsstandarder, markedsføring og reklame, garanti og service til en ren merkelov med en mer begrenset grad av obligatorisk informasjon. Ytterligere tiltak måtte reguleres i separate forskrifter. Den nye loven ble behandlet av Stortinget 3. og 10. mai. Diskusjonen kom til å synliggjøre partienes synspunkter på industri og forbrukere. Ingen av blokkene kunne vise seg som ensidig industri- eller forbrukervennlig.

Guri Johannessen (Ap) uttalte:

Utvalget gikk inn for ei generell merkingslov som skulle omfatte forbruksvarer, ut frå det syn at ein må ha rett til å stille visse minimumskrav til dei varer

63 Departementet for familie- og forbrukssaker 1967: 3.

64 Departementet for familie- og forbrukssaker 1967: 13.

65 Fullmaktslov, vanlig betegnelse på lov der den lovgivende makt, Stortinget, gir andre organer myndighet til å treffe nærmere bestemmelser. Gisle & Holmøyvik 2020.

som skal omsetjast. Utvalget si innstilling omfattar ikkje berre merking, men og kvalitetskontroll. ... Formålet med lova er å leggje forholda best mogleg til rette for forbrukarane veid deira vurdering og val av forbruksvarer. ... Ei fullmaktslov kan berre praktiserast så langt Regjeringa avgjer. ... Ei generell merkingslov er den beste garanti for forbrukarane.⁶⁶

Jo Benkow (H), som var talsmann for den borgerlige koalisjon, uttalte følgende:

For å nå et så lite ærgjerrig mål er det sikkert ikke behov for å lage en egen lov. Men hvis en merking av forbruksvarer skal skje etter denne lovs intensjoner, må man først og fremst ta i betraktning at det rik varierte mylder av forskjellige forbruksartikler som frembys til salg, egner seg særlig dårlig for standardregler som skal gjelde for alle vareslag og alle varegrupper. ... det er meget tidskrevende, vanskelig og særledes fagkyndig arbeid bak utarbeidelse av merkingsformularer ... vil man vel neppe kunne gi disse en slik utforming at de vil gjøre den enkelte forbruker synderlig klokere når han står ved disk.⁶⁷

Arbeiderparti-representanten målbare komiteflertallets intensjoner og hensyn til forbrukeren, men Benkow var mest opptatt av at næringslivet ikke måtte belemres med unødvendig byråkrati eller hindre, slik at konkurransen med utlandet ble svekket. Begge deler var legitime behov – noen ganger forenlige, andre ganger ikke. På mange måter beveget en seg ned til grunnfjellet av politisk diskusjon og verdikonflikter. Her ser vi kimen til etableringen av en styringsteknologi.

Kunne denne typen kontroverser unngås eller automatiseres gjennom lovverksreguleringer? Ennå var det ikke mulig. Vedtaket som ble fattet 24. mai 1968 ble derfor en fullmaktslov som ga den til enhver sittende regjering mye makt.⁶⁸ Til tross for at Arbeiderpartiets og lovkomiteens ønske om en streng rammelov ikke ble resultatet, ble denne fullmaktsloven den første allmenne, nasjonale *lov om merking av forbruksvarer*.

66 Stortingsforhandlinger 1968: 309.

67 Stortingsforhandlinger 1968: 311.

68 Se også Rykkja & Elvbakken 2006, som skriver om spenningen mellom Helsedepartementet og Landbruksdepartementet og om favoriseringen av landbruket.

LOV OM MERKING AV FORBRUKSVARER

I 1957 ble det ved kgl. resolusjon nedsett et utvalg som hadde til mandat å utrede spørsmålene om en bedre koordinering av kvalitetskontrollen og bestemmelsene for forbruksvarer, herunder bl. a. å utrede behovet for merking og kontroll av andre varer enn dem som var omfattet av de da værende ordninger.

Utvalgets flertall fant å burde fremsette forslag til en generell lov om kvalitetskrav m.v. til forbruksvarer. Lovforslaget inneholdt dels generelle forskrifter som skulle gjelde for alle forbruksvarer, med adgang til dispensasjon, og hadde dessuten en fullmaktsparagraf som skulle gi adgang til merking, kvalitetskontroll m.v. for bestemte varegrupper.

Formålet ved en slik lov kunne presiseres slik:

a. å legge forholdene best mulig til rette for forbrukerne ved deres bedømmelse og valg av forbruksvarer, samt

b. å sikre at varene var egnet til å tilfredsstille de behov de var fremstilt for å dekke.

Stort sett kan man si at lovforslaget skulle ha samme formål som Forbrukerrådets vareundersøkelser, men de forskrifter og tiltak som ble foreslått, var av en annen og langt mer omfattende karakter. Dessuten var hensikten å få opphevet flest mulig av særlovene og samlet kvalitetskontrollen under den generelle kvalitetslov, så langt det gjaldt lover med det formål å regulere kvaliteten på forbruksvarer fra et rent forbrukersynspunkt. Lovforslagets generelle forskrifter om merking, reklame, service og garantiordninger og enkelte av fullmaktsbestemmelsene berører således områder som til da var regulert ved henholdsvis prisloven, loven om utilbørlig konkurranse og kjøpsloven.

Odelstinget vedtok lovreglene, i temmelig innskrenket utgave, om merking av forbruksvarer 3. mai i år. Det er den første lovproposisjon i Familie- og forbrukerdepartementets historie som er blitt odelstingsbehandlet. Statsråd Elsa Skjerven uttrykte, etter at lovreglene var blitt vedtatt, håpet om at den nye loven ville påskynde den frivillige varemerking som blir mer og mer utbredt. Fra alle hold fikk Varefakta-Komiteen og Forbrukerrådet anerkjennelse for den innsats disse organer har gjort for frivillig

varemerking og oppdragelse av forbrukerne til kvalitetsbevissthet.

Den nye loven er blitt en fullmaktslov som gir Regjeringen anledning til å bestemme at enkelte vareslag og grupper av forbruksvarer skal merkes. Merkingen skal gi opplysninger om

a. navn og adresse på den som har produsert, importert og/eller pakket varen, og/eller navn og adresse på den for hvis regning det er gjort,

b. varens sammensetning, vekt, mål, volum, størrelse, antall eller lignende opplysninger,

c. andre egenskaper som ikke uten videre fremgår av varen selv, men som har betydning for forbrukernes vurdering av varens kvalitet og bruks-egenskaper.

Loven setter forbud mot å fremby til salg varer som ikke er merket i samsvar med forskrifter gitt med hjemmel i loven eller der merkingen inneholder uriktige opplysninger om varen. Kongen (Regjeringen) bestemmer også hvem som skal føre kontroll med at bestemmelsene i loven, eller bestemmelsene gitt med hjemmel i loven, blir overholdt. Den myndighet som blir tillagt kontrollen, skal ha adgang til ethvert sted hvor det produseres, lagres, transporteres eller omsettes varer som er merkingspliktige. De har rett til å utta prøver til undersøkelse og kan kreve de opplysninger som er nødvendige for gjennomføring av kontrollen.

Videre skal Regjeringen oppnevne et rådgivende utvalg bestående av representanter for forbrukerne, næringslivet, forskningen og det offentlige. Dette utvalget skal være rådgivende overfor vedkommende departement i spørsmål som angår gjennomføringen av loven.

Departementets forslag om en egen avgift til finansieringen av varemerkingen vant ingen støtte i Odelstinget. Det kunne beklages at loven i sin endelige form er blitt sterkt innskrenket i omfang og virkefelt. Forbrukerrådets flertall uttrykte på et tidlig tidspunkt ønske om kontroll med varene for de ble markedsført, med generell hjemmel i lov. Fullmaktsloven om merking av varer kan ikke erstatte en slik kvalitetskontroll, ble det hevdet.

Når det gjelder forbrukervennlige bestemmelser og forskrifter om f.eks. reklame og garantiordninger, vil slike bestemmelser forhåpentlig bli innarbeidet i konkurranseloven og kjøpsloven, som for tiden er under revisjon. Odelstingsvedtaket brakte fram et forslag fra representanten Ragnar Christiansen om å lage en egen lov om kvalitetskontroll med forbruksvarer. Et annet forslag kom fra representanten Finn Gustavsen om kostnadsberegning av gratis utsending av Forbruker-rapporten til alle husholdninger. Begge forslag ble oversendt Regjeringen.

Sett fra Forbrukerrådets side er vareundersøkelsene på ingen måte tilstrekkelige for å løse de valgproblemer forbrukerne står overfor ved kjøp av varer. Disse varene er allerede markedsført og resultatene av undersøkelsene viser i mange tilfelle at det for flere varegruppers vedkommende kunne ha vært hensiktsmessig med en forhåndskontroll av kvaliteten.

De nye lovreglene vil forhåpentlig virke i retning av mer gjennomført, frivillig varemerking fra produsentenes side. Hvor ufullstendig reglene enn måtte virke, blir de å betrakte som et skritt i riktig retning. Og det trengs. Antagelig brukes det 800–900 millioner kroner årlig i reklame her i Norge. Det blir noen hundre kroner pr. kjøpe-dyktig innbygger. Denne påvirkningen byr verken garantier eller sikkerhet, den skal først og fremst skape behov og gi kjøpe lyst.

Æres den som æres bør

Medlemmene av utvalget oppnevnt ved kgl. resolusjon 26. juli 1957: Formann, stortingsrepresentant Ragnar Christiansen, Solbergelva. Medlemmer: Stortingsrepresentant Claudia Olsen, Tønsberg, overlage Fredrik Mellbye, Sosialdepartementet, byråsjef Ole W. Østensen, Industridepartementet, konsulent Inger Kastrud, Fiskeridepartementet, byråsjef Ivar Haugen, Landbruksdepartementet, fru Agda Dalen, Greåker. Forbrukerrådet, byråsjef Colin Wiborg. Departementet for familie- og forbrukersaker. Fru Agda Dalen avgikk ved døden i 1958. I hennes sted ble, etter Forbrukerrådets forslag, innsatt sivilingeniør Sirkka-Liisa Borud, Jar. Byråsjef Maggie Bergan overtok i 1960 etter ekspedisjonssjef, tidligere byråsjef, Ivar Haugen. Byråsjef Colin Wiborg har fungert som utvalgets sekretær.

Figur 7.2. Forbrukerrapporten melder at datomerking er påbudt for en rekke matvaretyper. (Dagmar Loe, Forbrukerrapporten Nr. 2, 1967, Nasjonalbiblioteket. Offentlig eiendom.)

Syv år senere, den 25. juli 1975, og basert på denne loven, utstedte Forbruker- og administrasjonsdepartementet *forskrift om merking av ferdigpakket næringsmidler*. Denne forskriften regulerte ikke bare siste forbruksdag av lett bedervelige matvarer (som delvis hadde eksistert tidligere), men det ble også etablert en best før-dato som gav et lovmessig rammeverk

som skulle fremme kvalitet for pengene. Artikkel 8, «Holdbarhet», sa at: «Merkingen skal skje ved teksten 'Best før' og angivelse av dag, måned og år. Er næringsmiddel holdbart lengre enn 12 uker, kan angivelse av dag utgå».⁶⁹

Datomerking ble et svar på de behov som var artikulert av kvinnesaksgrupper, husmororganisasjoner, Arbeiderpartiet og internasjonale avtaler som Codex Alimentarius. Selv om de borgerlige partiene på noen måter motarbeidet vare- og datomerking, var det heller hensynet til næringsliv og handel som var det viktige for koalisjonen. Dette viser hvordan politiske ambisjoner og ideer var bygget inn i datomerkingen helt fra starten av, selv om mange i ettertid kanskje har oppfattet merkingen som politisk nøytral informasjonsopplysning på matvarene våre. Om vi derimot tenker på datomerkingen som en styringsteknologi, ser vi at ulike sosiale, politiske, økonomiske og teknologiske ønsker og behov ble bygget inn i konstruksjonen av den.⁷⁰ Vi ser også at forbrukerorganisasjoner var med på å samprodusere utformingen av datomerkingen allerede i konstruksjonsfasen, en type deltagelse som har vært vanligere i etterkant av at produkter eller teknologier har blitt introdusert.⁷¹

Det var staten som gav «reglene» og «språket», men den nødvendige informasjonen måtte produsentene fylle inn selv. Datomerking skulle være mellomledet og informasjonsverktøyet som automatiserte forholdet mellom stat, produsenter og forbrukere. De som kjøpte en vare skulle nå kunne foreta informerte vurderinger om matvarens kvalitet og trygghet uten å nødvendigvis direkte sanse dem. Likevel kan vi spørre, i hvilken grad er dette tilfellet? Selv om den juridiske teksten antyder at forbrukerne nå ville få den informasjonen de behøvde for å ta informerte valg angående holdbarhet og kvalitet på matvarer, var virkeligheten langt fra så enkel. På grunn av motstanden fra næringsmiddelindustrien tok det mer enn ti år før datomerkingen var fullstendig implementert.

---

69 Forskrift om merking av ferdigpakket næringsmidler 1975: §8.

70 Miller & Rose 2008.

71 Asdal & Jacobsen 2009; Dean 2010.

Den langsomme implementeringen av en styringsteknologi

Vi har over sett vanskene med å få innført en rammelov og resultatet som ble en fullmaktslov. Utfordringene var ikke over med det. Selv om forskriften ble utstedt i juli 1975, så trådte den ikke i kraft før et år senere. Denne overgangsperioden var en konsesjon som departementet hadde gitt industrien. I tillegg til ble det gitt dispensasjon fra datomerking for alle varer med en holdbarhet på mer enn 12 uker.⁷²

I april 1977 trådte vedtaket i kraft. Motstanden var imidlertid ikke over med det. Ordningen ble møtt med kritikk av både produsenter, grossister og detaljister. En tidligere ansatt i Mattilsynet minnes: «Veldig motstand, veldig motstand ... jeg hadde en gammel kollega, og han hadde vært med lenge, og han sa han nesten kunne tro at vi skulle få sult i dette landet på grunn av datomerking.»⁷³ Det fantes helt opplagte vansker som var av praktisk og ikke politisk karakter. De handlet om at Norge var et land med store avstander og ofte gråsgrendt bebyggelse. I distriktet var de mange små kjøpmenn. Dette var butikker med relativt få kunder og lav omløpshastighet på varene. Dette gjaldt særlig såkalte ukurante varer og enda mer de ferske. Mens bybutikkene hadde kundegrunnlag til å anskaffe avkjølte varemøntre og frysedisser, var ikke det nødvendigvis situasjonen i distriktet.

I avisene var det oppslag med sinte detaljister. *Lofotposten* skrev med krigstyper: «Datomerking fra 1. april – Rammer nærbutikkene i Nord-Norge». Oppslaget beskrev hvordan de nye reglene kunne resultere at mat for over hundre millioner ble kastet og at de minste butikkene måtte legge ned. Ett år senere kunne en i *Finnmarken* lese at butikksjef Peder Davidsen hevdet at «Datomerking fører til sløsing». Her beskrev Davidsen at folk ofte ikke forsto forskjellen mellom den som sa at varene ikke kunne brukes etter en viss dato og den som het «bør brukes innen».⁷⁴

Noen gikk så langt som å hevde at utløpsdatoen kanskje ville føre til matmangel. Avstandene i Norge er store, og på syttitallet var det en utfordring å frakte produkter med kort holdbarhet til forbrukeren «i tide»:

72 Baklid 1976: 37.

73 Intervju Mattilsynet, oktober 2017 (Se note 8 ovenfor.).

74 «Datomerking fra 1. april. Rammer nærbutikker i Nord-Norge» i *Lofotposten* 10.03.1977; «Butikksjef Peder Davidsen: Datomerking fører til sløsing» i *Finnmarken* 17.06.1978.

Og det blir jo nesten sånn anekdotisk da, men da var det veldig problemer her i Trøndelagsfylkene med kaffe. Fordi de malte kaffe og så pakket de det, det var før de hadde disse pakningene de har nå, så de pakket det på kaffepose og før det var distribuert ut til det ytterste skjær, så var det jo, den kaffen gått ut av holdbarhet.⁷⁵

Det var samtidig et velstandsfenomen. I de tiårene da datomerkingen ble innført hadde nordmenn flest ennå ikke fått nytte godt av den velstanden som kom med oljepengene. Spesielt i de mange avsidesliggende områdene var folk vant til at det var liten variasjon og lav kvalitet på maten: «Du må jo huske på at helt opp til '70 så var Norge et ganske fattig land. ... da hadde du kanskje ikke så mye å komme med. Og da var jo butikkene her ute, det var jo potetene var gamle og alt var gammelt lik-som.»⁷⁶ Forbrukere var heller ikke ennå så kresne med hensyn til ferskheten og kvaliteten på produktene på samme måte de er i dag – behov og krav for ferskhet var annerledes.

Forbrukerne var også, til tross for Forbrukerrådet, i mindre grad organiserte, enn industri og handel, og derfor veide produsentenes og selgeres innvendinger tyngre når 1975-reguleringen ble innført. På 1960- og 1970-tallet var det grossistene, ikke så mye detaljhandel, som avgjorde produkter og priser.⁷⁷ For å holde prisene nede så bestilte de i store kvanta som var ofte vanskelig å distribuere og selge før produktene hadde gått ut på dato. Derfor ble både grossistene og detaljhandel misfornøyde med datomerkingen siden den forstyrret rutineene deres når det kom til kjøp og salg: «Grossister og kjøpmenn var redd for å bli brennende inne med varer som ikke var datostemplet, og som hadde liten omsetningshastighet. De likte ikke systemet med datomerking.»⁷⁸

I ettertid kan man spørre seg hvorfor næringsmiddelindustrien tilsynelatende ikke også så nye muligheter med datomerkingen i denne perioden. Under industrialiseringen av matsystemet vårt ble stadig flere matvarer mer innpakket og emballert, og det ble dermed også vanskeligere for forbrukerne å vurdere holdbarheten ved hjelp av lukt og visuell

75 Intervju Mattilsynet, juli 2016 (Se note 8 ovenfor.).

76 Intervju Mattilsynet, oktober 2017 (Se note 8 ovenfor.).

77 Olsen 2010.

78 Forbrukerrapporten 1963: 29.

observasjon. Samtidig ble det ofte vanskeligere å opprettholde den personlige tilliten til produsenter og mellomledd etter hvert som antall aktører og ledd i matsystemet økte, og utsalgsstedene ble til mer standardiserte butikker. I ettertid kan det synes som at datomerkingen i alle fall i noen grad har bidratt til å erstatte avhengigheten av personlige tillitsrelasjoner i det industrialiserte matsystemet vårt, og dermed til å styrke produktenes omsettelighet.

Et annet hinder for en felles og generell datomerking var konkurrerende departementer som hadde utstedt merking for sine «egne» produkter før datomerkingen ble innført. Eksempler er *forskrifter om melk og fløte* fra 17. juli 1953, eller *generelle forskrifter for kvalitetskontroll av hermetiske fiskevarer* fra 14. mai 1968. Dette førte til en overlappende og forvirrende lovgivning som var ikke så lett å forandre.

Landbruksdepartementet ga ut en lov om kvalitet på landbruksvarer også har du Fiskeridepartementet. ... Og alle disse lovene var ganske vanskelige fordi det var, si sennep og ketsjup da. Sennep var en vanlig vare og ketsjup var en vegetabilsk konserv, dermed gikk de under to forskjellige lover. Og de produserte jo ganske mye på samme fabrikker da.⁷⁹

Der var også produkter som var unntatt fra 1975-forskriften for produktmerking:⁸⁰ melk og fløte; norske grønnsaker, frukt, bær og poteter; vegetariske bokser, inkludert brus; iskrem, honning; margarin; egg; pakket fisk. Det fantes også en lang liste med enda flere produkter som på generell basis var unntatt datomerking: friske grønnsaker, røtter og knoller, frisk frukt og bær; maismel og potetmel; salt; sukker og karamell; kakao og sjokolade; drops og tyggegummi; eddik; naturlig mineralvann, brus, selters og alkoholholdige essenser. Forbruker- og administrasjonsdepartementet måtte gjøre innrømmelser overfor næringen om gjennomføring av forskriften.

Når man ser på disse listene over unntak og tiden det tok før forskriften tredde i kraft, så kan man trygt hevde at dette var en begynnelse, men likevel langt fra en generell datomerkingsregulering. Det var ikke for *generell forskrift for merking mv. av ferdigpakkede næringsmidler*,

79 Intervju Mattilsynet, juli 2016 (Se note 8 ovenfor.).

80 Grunnen var at de var havnet under lovgivningen fra enten Jordbruksdepartementet eller Fiskeridepartementet.

25.09.1986, nr. 1917 ble utstedt av Sosialdepartementet at forskriften fikk et reelt fotfeste i Norge. Denne forskriften eliminerte alle tidligere unntak og ekskluderte kun ferdigpakkede, ubearbeidede friske bær, frukt, grønnsaker, røtter og knoller og ferdigpakket ferskt brød og annen fersk gjærbakst fra kravet om datomerking. Så først på slutten av 1980-tallet hadde datomerkingen nådd sitt fulle, juridiske potensial.⁸¹

Konklusjon – hvor er vi i dag?

Historien om utviklingen av datomerkingen som en styringsteknologi og mellomledd mellom produsenter og forbrukere er en del av historien om hvordan forbrukernes rettigheter har blitt styrket gjennom de siste 150 årene. Fra situasjonelle og lokale lover om forbrukervern og folkehelse, kom forbrukerne sakte inn i bildet i første delen av det 20. århundre. Da begynte ansvaret for mattrygghet å forflytte seg fra forbrukere over til produsenter og leverandører. Det var myndighetene som kom på banen med forskrifter for å sikre folkehelsen. Dette skjedde i kjølvannet av en stat som muliggjorde forskrifter som ikke bare handlet om mattrygghet, men også ærlig handel.

Denne trenden fortsatte etter andre verdenskrig, da rasjoneringen ble opphevet og man gikk fra mangel på mat til «overflod». Med økende velstand og kjøpekraft begynte folk å bli mer opptatt av kvalitet, og ikke bare kvantitet. Behovene endret seg. Samtidig gjorde import av nye og ukjente varer, ny emballasje- og produksjonsmetoder det vanskelig for forbrukerne å selv bedømme kvaliteten på maten. Det skapte et behov og krav til en bedre regulering av matmerking fra statens side. Kvalitet og informasjon om mat ble problematisert og transformert til en politisk sak. 1960-tallet var også tiden da forbrukerrettigheter og -representasjon kom i vinden. Det ble grunnlagt både uavhengige og statlige institusjoner som hadde forbrukerrettigheter som en viktig prioritering. Ved at de både utdannet forbrukere og sto opp for deres rettigheter, ble lovgivingen nå nødt til å ta dette på alvor.

---

81 Flere produkter ble lagt til i listen over unntak i *forskrift om merking mv av næringsmidler, nr. 1385 fra 21. desember 1993* (f.eks.: vin og andre alkoholholdige drikker, eddik, koksalt, sukker, tyggegummi eller is i enkelte porsjoner).

Selv om loven om merking av forbruksvarer fra 1968 ble vannet ut i forhold til det som var tiltenkt, nemlig ambisjonen om vidtrekkende informasjon til forbrukerne, måtte likevel forbrukernes krav til informasjon og merking nå tas på alvor. På grunn av spesiell norsk geografi og demografi, og sterk motstand fra næringsmiddelindustrien, til og med fra regjering og administrasjon, så tok det ti år før forskriften førte til at merking av forbruksvarer fikk fullt gjennomslag i hele matkjeden og over alle matprodukter. Her vises hvordan sosiale, kulturelle, politiske, teknologiske og økonomiske aspekter var involvert i å forme datomerking som en styringsteknologi, men samtidig hvordan styringsteknologier som datomerkingen også ble et virkemiddel for den underliggende politikken som rådet da den ble utviklet og etablert. Matkultur, matpolitikk og matteknologi henger sammen, og gjennom datomerkingens historie kan vi se hvordan disse feltene både påvirket og ble påvirket av prosessene hvor datomerking gikk fra idé til hverdagspraksis langs hele matkjeden.

Figur 7.3. Bildet viser dagens tilpassede datomerking av melkeprodukter (og andre matvarer). Den supplerende merkningen «ofte god etter» informerer forbrukerne om at fløten mest sannsynligvis er brukbar etter «best før»-datoen. (Foto: Tanja Plasil)

Mat er forgjengelig, og egenskapene til ulike matvarer endres over tid. Til slutt vil så å si all mat bli uspiselig og helseskadelig. Dette var mye av utgangspunktet for at datomerking ble innført, slik at det skulle bli lettere for forbrukere å bedømme ferskhet, trygghet og kvalitet på maten i en mer industrialisert og internasjonal matverden. Etter etableringen ble datomerking innarbeidet som en standard både matindustrien og forbrukere forholdt seg til, og etter hvert ble det tatt for gitt som en naturlig del av det å produsere og spise mat. I dag blir imidlertid datomerking stadig oftere satt inn i en helt annen sammenheng. Styringsteknologien som var laget for å sikre forbrukere trygg og god mat har nå blitt et sentralt miljøproblem knyttet til det økende engasjementet rundt matsvinn. For eksempel har industrien og myndighetene gått sammen for å prøve nå FNs mål om bærekraftig produksjon og forbruk av mat, og det har blitt etablert en bransjeavtale⁸² mellom myndighetene og ledende produsenter i matindustrien for å redusere matsvinn i Norge til det halve innen 2030. Datomerkingen har i denne sammenhengen blitt utpekt som et av de sentrale problemene, og det har kommet flere justeringer og forslag til endringer av styringsteknologien. Det er også verdt å merke seg at næringsmiddelindustrien har tatt en aktiv rolle i denne sammenheng, og mye kan tyde på at de nå også ser større egeninteresse i tydelig merking enn da datomerkingen ble motarbeidet i siste halvdel av 1900-tallet. Et eksempel er initiativet for å endre datomerkingen på meieriprodukter og egg fra «best før» til «best før men ofte god etter». Et annet eksempel er oppfordringene til å bruke syns-, lukt- og smakssansen til å undersøke om matvarene kan spises også etter at datoen har gått ut. Med utgangspunkt i dette kan vi konkludere med at datomerkingen nå blir reforhandlet av aktører som setter styringsteknologien inn en ganske annen kontekst enn den som var utgangspunktet for aktørene som var involvert da den ble etablert.

Referanser

- Alminnelige forskrifter om tilvirkning og omsetning av næringsmidler. (1935).
 Aschemann-Witzel, J., De Hooge, I., Amani, P., Bech-Larsen, T. & Oostindjer, M. (2015). Consumer related food waste: Causes and potential for action. *Sustainability*, 7(6), 6457–6477. <https://doi.org/10.3390/su7066457>

---

82 Klima- og miljødepartementet 2017.

- Asdal, K. (2011). *Politikkens natur. Naturens politikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Asdal, K. & Jacobsen, E. (2009). *Forbrukerens ansvar*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Atkins, P. (2016). *Liquid materialities. A history of milk, science and the law*. Oxfordshire: Routledge.
- Baklid, I. (1976). Merking av matvarer gjør det lettere å velge. *Forbrukerrapporten*, (8), 36–38.
- Barry, A. (2001). *Political machines: Governing a technological society*. London: Athlone Press.
- Bilchfeldt, B., Mikkelsen, M. & Gram, M. (2015). When it stops being food. *Food, Culture and Society*, 18(1), 89–105. <https://doi.org/10.2752/175174415X14101814953963>
- Bull, E. (1990). *Norgeshistorien etter 1945*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Busch, L. (2013). *Standards: Recipes for reality* (Bd. 2). Cambridge, MA: MIT Press.
- Dean, M. (2010). *Governmentality: Power and rule in modern society*. London: Sage.
- Departementet for familie og forbrukssaker. (1967). *Lov om merking av forbruksvarer* (Ot.prp.nr. 61 fra 1966–67). Hentet fra Departementet_for_familie-_og_forbrukersaker_Ot_prp_nr_61_(1966-67)_Om_lov_om_merking_av.pdf
- Einsiedel, E. F. (2002). GM food labeling. The interplay of information, social values and institutional trust. *Science Communication*, 24(2), 209–221. <https://doi.org/10.1177/107554702237846>
- Finstad, T. (2011). *Varme visjoner og frosne fremskritt. Om fryseteknologi i Norge, ca. 1920–1965* (Doktorgradsavhandling, NTNU). Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/244147>
- Finstad, T. (2013). Familiarizing food: Frozen food chains, technology, and consumer trust, Norway 1940–1970. *Food and Foodways*, 21(1), 22–45. <https://doi.org/10.1080/07409710.2013.764786>
- Forbrukerrapporten. (1958). Leder. (1). *Forbrukerrapporten*.
- Forbrukerrapporten. (1963). Hvorfor ikke datostempling? *Forbrukerrapporten*, (5), 29.
- Forskrift om merking av ferdigpakket næringsmidler. (1975). Forskrifter om merking av ferdigpakket næringsmidler gitt i medhold av lov 24. mai 1968 om merking av forbruksvarer § 3. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- Gisle, J. & Holmøyvik, E. (2020, 26. mars). Fullmaktslov. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/fullmaktslov>
- Gjerdåker, B. (2002). *Norges landbrukshistorie: Bd. 3. Kontinuitet og modernitet*. Det norske samlaget.
- Grande, J. G. (2004). *Veien, sannheten og livet. Norske medisineres vitenskapelige moderniseringsarbeid ca. 1840–1880* (Doktorgradsavhandling, NTNU). Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/2592741>
- Hansen, S. B. (1971). Dagligvarehandelen og forbrukerne. *Forbrukerrapporten*, (7), 17–19.

- Jefferys, J. B., Hausberger, S. & Lindblad, G. (1954). *Productivity in the distributive trade in Europe: Wholesale and retail aspects* (OEEC Rapport). Paris: Organisation for European Economic Co-operation.
- Kjærnes, U., Harvey M. & Warde, A. (2007). *Trust in food. A comparative and institutional analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Klima- og miljødepartementet. (2017, 23. juni). *Avtale om å redusere matsvinn* [Nyhet]. Oslo: Klima- og miljødepartementet.
- Lampland, M. & Star, S. L. (2009). *Standards and their stories: How quantifying, and formalizing practices shape everyday life*. New York: Cornell University Press.
- Lange, E. (1998). *Samling om felles mål, 1935–70*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Lavik, R. & Brusdal, R. (2003). *Varehandelens utvikling. Kjøp ute og hjemme*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Loe, D. (1967). Datomerking er påbudt for en rekke sorter matvarer. *Forbrukerrapporten*, (2), 5–7. Hentet fra <https://www.nb.no/items/b7d5f6febo6084c47129683fo1aeb1d2>
- Miller, P. & Rose, N. (2008). *Governing the present. Administering economic, social and personal life*. Malden: Polity Press.
- Milne, R. (2013). Arbiters of waste: Date labels, the consumer and knowing good, safe food. *The Sociological Review*, 60(2), 84–101. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12039>
- Mortensen, E. O. (1992). *Næringsmiddellovgivningen i Norge* (Særavhandling, Institutt for offentlig retts skriftserie nr 11). Oslo: Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo.
- Myrvang, C. (2009). *Forbruksagentene. Slik vekket de kjøpelysten*. Oslo: Pax Forlag.
- Myrvang, C., Myklebust, S. & Brenna, B. (2004). *Temmet eller uhemmet. Historiske perspektiver på konsum, kultur og dannelse*. Oslo: Pax Forlag.
- Notaker, H. (1993). *Ganens makt. Norsk kokekunst og matkultur gjennom tusen år*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Næringsmiddeloven. Lov om tilsyn med næringsmidler m.v. (1933).
- NTB. (2018, 18. april). Nå blir det mulig å kjøpe mat som er gått ut på dato. *Adresseavisa*. Hentet fra https://www.adressa.no/nyheter/okonomi/2018/04/18/N%C3%A5-bli-det-mulig-%C3%A5-kj%C3%B8pe-mat-som-er-g%C3%A5tt-ut-p%C3%A5-dato-16504214.ece?cx_Deling=AddThis
- Olsen, P. I. (2010). *Norsk mat etter supermarkedsrevolusjonen*. Oslo: Unipub.
- Plasil, T. (2020). *From food regulation to environmental challenge: The construction, practice and consequences of date labelling in Norway*. (Doktorgradsavhandling, NTNU). <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2720244>
- Porter, T. M. (1995). *Trust in numbers: The pursuit of objectivity in science and public life*. Princeton: Princeton University Press.

- Rykkja, L. H. & Elvbakken, K. T. (2006). Norsk matkontroll – konflikter om kontrollhensyn og verdier. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 22(2), 119–140. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2936-2006-02-01>
- Statens ernæringsråd. (1970, 3.–5. april). *Rapport fra Tverrfaglig kontaktseminar om norsk ernæringspolitikk, Sole turisthotell, Noresund i Krødsherad*. Oslo: Statens ernæringsråd.
- Stensgård, A., Prestrud, K., Hanssen, O. J. & Callewaert, P. (2019). *Matsvinn i Norge: Rapportering av nøkkeltall 2015–2018* (Rapport OR.32.19). Fredrikstad: Østfoldsforskning & Matvett AS. Hentet fra <https://norsus.no/publikasjon/matsvinn-i-norge/>
- Stokland, H. B. (2020). Conserving wolves by transforming them? The transformative effects of technologies of government in biodiversity conservation. *Society & Animals*, 29(1), 1–21. <https://doi.org/10.1163/15685306-00001407>
- Stortingsforhandlinger. (1968, 3. mai). 112. ordentlige stortingsforhandlingen 1968. Sak nr. 2. innstilling fra sosialkomiteen om lov om merking av forbruksvarer (innst. O. VII, Ot. prp. nr. 61 for 1966–67). Oslo: Stortinget. Hentet fra: https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1967-68&paid=8&wid=a&psid=DIVL248&pgid=a_0338&s=True&vt=a&did=DIVL338
- Sunnhetsloven. (1860). Lov om Sundhedscommissioner og om Foranstaltninger i Anledning af epidemiske og smitsomme Sygdomme (LOV-1860-05-16). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1860-05-16>
- Theien, I. (2011). Velferd eller moralisme? Regulering av forbruk i et historisk perspektiv. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 52(4), 529–541. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2011-04-05>
- Thue, L., Ekberg, E. & Myrvang, C. (2016). *Mellommannen. Joh. Johannson og kampen om dagligvaremarkedet 1866–2016*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tsiros, M. & Heilman, C. M. (2005). The effect of expiration dates and perceived risk on purchasing behavior in grocery store perishable categories. *Journal of Marketing*, 69(2), 114–129. <https://doi.org/10.1509/jmkg.69.2.114.60762>
- Verdens Gang*. (1965, 5. Januar).
- Woolgar, S. & Neyland, D. (2013). *Mundane governance. Ontology & accountability*. Oxford: Oxford University Press.
- Zachmann, K. & Østby, P. (2011). Food, technology, and trust: An introduction. *History and Technology*, 27(1), 1–10. <https://doi.org/10.1080/07341512.2011.548970>